

SAVJEST I ISTINA

PREMA ENCIKLICI "VERITATIS SPLENDOR"*

STJEPAN ČOVO

Franjevačka teologija Makarska

UDK 233.5 (159.9)

Pregledni članak

Uvod

Teško je ukratko iznijeti sve bogatstvo sadržaja enciklike Ivana Pavla II. *Veritatis splendor*.¹ Enciklika se dijeli na četiri dijela. Mi smo se odlučili samo za jedan dio koji obuhvaća brojeve 54-64 a koji posebno govore o savjesti i istini. Odmah moramo kazati da ima i drugih brojeva koji govore o savjesti i istini ali ne tako izričito kao gore navedeni.

---

* Predavanje je održano 15. lipnja 1994. u Živogošću u sklopu Tečaja permanentnog obrazovanja za mlade svećenike franjevačke Provincije Presvetog Otkupitelja, a kasnije je dotjerano i popunjeno literaturom.

¹ IVAN PAVAO II, Enciklika *Veritatis Splendor*, nosi nadnevak 6. kolovoza 1993, javnosti je predstavljena 5. listopada 1993, a najavljena je 1. kolovoza 1987. uz dvjestotu obljetnicu smrti sv. Alfonza Liguorija, zaštitnika moralnih teologa, u AAS 85/1993, 12, 1133-1228; Na hrvatskom se prijevodu enciklika dosad pojavila samo u prijevodu Globusa, ali bez bilježaka. (Kratice VS = *Veritatis Splendor*), usp. AA. VV., *L'enciclica Veritatis splendor*, u *Lateranum* 60/1994, 5-169; G. BARZAGHI, *Veritatis splendor*. Il richiamo al fondamento, u *Vita e Pensiero* 76/1993, 12, 802-811; L. S. CAHILL, *Veritatis splendor*, u *Concilium* 29/1993, 6, 163-166; G. COTTIER, *Una lettura della Veritatis splendor*, u *Rassegna di teologia* 34/1993, 6, 603-614; C. ZUCCARO, *La Veritatis splendor: una triplice chiave di lettura*, u *Rivista di Teologia Morale* 25/1993, 100, 567-581; R. TREMBLAY, *Suggestions pour iune bonne réception de Veritatis Splendor*, u *Studia Moralia* 32/1994, 1, 157-161; ISTI, *Le Christ et la morale selon L'Encyclique de Jean-Paul II Veritatis Splendor*, u *Lateranum* 60/1994, 29-66; L. RENWART, "Veritatis splendor". *Un essai de lecture*, u *Nouvelle revue théologique*, 116/1994, 4, 545-562; V. DUGALIĆ, *Sjaj istine - izazov našem vremenu?*, u *VDB* 47/1994, 39-41; 57; 81; 111; 151; V. POZAIĆ, *Pogled na encikliku "Veritatis Splendor"*, u *OŽ* 49/1994, 3-8.

Možemo lako razumjeti zašto je data velika važnost savjesti. Ona je jezgra i svetište čovjeka, "srčika ljudske osobe" (GS 16), u njoj odzvanja glas Božji, zakon koji je prije i iznad čovjeka, a sama će enciklika VS reći: "Čovjek zapravo ima zakon koji mu je Bog u srce upisao" (br. 54). Važnost savjesti proistječe i iz njezine objektivne uloge u moralci i radi krivih i nedovoljnih naglasaka i uloge koju ona ima u ljudskim moralnim činima iznoseći istinu o moralnom dobru i zlu.

Savjest ima središnju ulogu u moralnom životu jer se u njoj stječu temeljne sastojnice etičkoga reda a te su: osobna sloboda sa svojom autonomijom, moralni zakon sa svojim propisima, ljudska narav sa svojim stupnjevima, konkretni ljudski čini i njihovo moralno vrednovanje itd. Zastupnici racionalne etike i takve moralne teologije upravo su te sastojnice etičkoga reda stavili u pitanje pod raznim vidovima i uzrocima. Zbog toga se ne smijemo čuditi da se ta problematika odražava na savjesti i stvara ozbiljan problem radi same sebe i posljedica koje iz nje proizlaze.

Prema enciklici spomenuti skup problema ima svoje čvorište u činjenici što se s više strana nastoji iz "ljudske slobode iskorijeniti njezin bitni i sastavni odnos prema istini" (br. 4). Ta su nastojanja raznolika ali se slažu u tome da oslabljuju i upravo niječu ovisnost slobode o istini (usp. 34) i sa sumnjom i nevjericom gledajuju na njihov odnos.

Enciklika nastoji produpsti princip da se prava sloboda izražava samo preko istine, da u dubini čovjekova srca postoji "čežnja za apsolutnom istinom i žeđ da se dosegne punoća njezine spoznaje" (br. 1). Zbog toga se u enciklici često stavljaju zajedno savjest, sloboda i istina (usp. br. 34; 84; 87). To je putokaz koji će i nas voditi u ovom izlaganju.

Današnja polazišta

VS izričito naglašava negativne odjeke koji su nastali rascjepom binoma sloboda-istina i posljedicama koje su se odrazile na savjest. Zbog toga je potrebno barem malo se zaustaviti i vidjeti strujanja koja Papa spominje a koja negativno utječu na današnji mentalitet i vladanje a ta su: subjektivizam, individualizam i etički relativizam (br. 32).

Ako je istina, a to se općenito smatra, da je Descartes otac moderne filozofije, tada je zanimljivo i značajno ustanoviti da je kod njega prisutan nov način poimanja slobode i njezina odnosa prema istini. U njegovoj knjizi "Rasprava o metodi" nalazimo pretpostavku da je sloboda misli prvotni uvjet na polju znanja. Nikakva predaja ne obavezuje razum jer on prihvaća samo ono što je jasno i razgovijetno, tj. što je potpuno očito. U isto vrijeme sloboda se usko povezuje s voljom na koju spada ne samo činiti ili ne činiti nego tvrditi ili nijekati, tražiti ili izbjegavati ono što nam razum prikazuje. Konačno "u toj vlasti volje nad razumom jest, prema Descartesu, srce slobode. Volja se ne pokorava

nikakvu propisu, nikavu kriteriju, nikavu sudu koji joj prikazuje razum, nego ona sama odlučuje o vrijednosti svakoga suda, svakoga razbora i istine".²

Poslije tih Descartovih shvaćanja smisla i uloge slobode, taj se razvoj nastavio i dalje, a tim putem su pošli Spinoza, Kant, Schelling, Nietzsche, Satre i drugi. B. Mondin naglašava: "Ono što je primjereno modernom čovjeku jest preuzimanje sekularizacije kao prvotnog i temeljnog hermeneutskog kriterija kako na spekulativnom polju tako i u praktičnom životu i djelima. Sekularizacija je posebno prikazana kao apsolutizacija čovjeka koja isključuje Boga, a kasnije kao apsolutizacija u čovjeku njegove vrijednosti, njegove moći, njegove slobode. Ako se isključi vrhovno biće koje mu diktira pravila, koje mu određuje propise, koje mu nalaže kategoričke imperativne, koje ustanovljuje temeljne vrednote, čovjek postaje potpuno sudac samom sebi, slobodan da izabere vlastite propise, da odredi vlastite zakone, ustanovi vlastite vrijednosti. I sve ono što on vrši jest moralno, jednostavno zato što je on to htio".³

Slično se dogodilo i sa slobodom kako u objektivnom tako i u subjektivnom smislu. To je cijeli niz postavki koje teško krnje ugled objektivne vrijednosti istine i osobne mogućnosti njezine spoznaje.⁴ Zato nas danas ne iznenađuje naglašeni etički pluralizam u kojem se isprepleću različite komponente misli. Sigurno je da ima zaslužnih promicatelja etike⁵ kao i onih koji je oštro kritiziraju.⁶ Oni jamačno vrše velik utjecaj na opće etičke principe a isto tako i na konkretni život i čovjekovo vladanje.

Ovdje trebamo posebno spomenuti skepticizam⁷ koji smatra znanstvenu spoznaju jedinim sigurnim i razumskim putem i nastoji da moralno ozakoni ono što se može tehnički ostvariti, zatim sociologizam koji smatra "normalnim" i na planu vrednota ono što ulazi u praksu koja se općenito slijedi, te na koncu utilitarizam koji postavlja etički kriterij na ono što je nekomu korisno.

² B. MONDIN, *L'uomo libero*, Dino, Roma 1989, 134; usp. C. FABRO, *Introduzione al pensiero moderno*, Studium, Roma 1969, 97.

³ B. MONDIN, *Nav. dj.* 185. O slobodi i njezinim mnogostrukim pogledima postoji obilna i raznovrsna literatura. Usp. AA.VV., *La libertà*, ED. Dehoniane, Napoli 1980; A. BAUSOLA, *Libertà e responsabilità*, Vita e pensiero, Milano 1987; U. CERRONI, *La libertà dei moderni*, De Donato, Bari 1973.

⁴ Usp. L. BOGLIOLO, *Antropologia filosofica*, Città Nuova, Roma 1977, I, 188-196.

⁵ Sigurno možemo navesti E. LÉVINAS-a, *Etica e infinito il volto dell'Altro come alterità etica e traccia dell'infinito*, Città Nuova Editrice 1984; F. POIRIÉ, *Emmanuel Lévinas*, Editions La Manufacture, 1992, Usp. C. G. BRUNO, *Lévinas: etica o metafisica della fede?*, La Goliardica, Roma 1988.

⁶ Usp. posebno A. MAC INTYRE, *Dopo la virtù. Saggio di teologia morale*, Feltrinelli, Milano 1988.

⁷ Usp. AA.VV., *Etica oggi: comportamenti collettivi e modelli culturali*, Gregoriana, Padova 1989; AA. VV., *Problemi di etica: fondazione, norme, orientamenti*, Gregoriana, Padova 1990; AA. VV., *Teorie etiche contemporanee*, Bollati Boringhieri, Torino 1990.

Taj različiti raspon polazišta doseže, da tako kažemo, svoje krajne točke u dvjema radikalnim težnjama a te su agnostički skepticizam koji moralku lišava svakog objektivnog uporišta,⁸ te krajnji individualizam koji nastoji ozakoniti subjektivne težnje i želje.⁹

Zato shvaćamo, a to smo nešto već naglasili, zašto olako upadamo ne samo u krizu smisla grijeha¹⁰ nego se takvim učenjem poremećuje cijeli etički poredak, odbacuje se Bog, njegova milost, pa prema tome suprostavlja se samom počelu spasenja.¹¹

Dok enciklika prikazuje razorne filozofske i "laičke" struje, ona izražava zabrinutost što te struje utječu na neki način i u nekoj mjeri na moraliste (usp. br. 4; 29). Tu zabrinutost ne treba uveličavati ili povećavati, ali se preko nje ne smije ni prelaziti jer ona nije bez temelja.¹²

Putovi obnove

Poremećaji koji su nastali na etičkom planu u mnogim modernim pravcima pogodili su izbliza i savjest. Od Descartesa naovamo savjest zauzima u svim svojim vidovima sve izražajnu važnost u filozofsko i općenito antropološkom rasuđivanju.¹³ Što se tiče etičkog vida problema, koji nas više zanima od Kanta naovamo, dogodile su se mnoge promjene koje se kreću od idealizma do empirizma, od voluntarističkih usmjerenja do socioloških ili psiholoških poimanja itd.¹⁴

Na drugoj pak strani moralni teolozi su uvijek naglašavali ulogu i važnost savjesti u ljudskom životu a to i danas rade. Tu se "susreću problemi moralnog subjektivizma i objektivizma, unutarjnosti i vanjštine, imanencije i transcendencije, autonomije i moralne heteronomije, slobode savjesti i

⁸ Usp. U. SCARPELLI, *L'etica senza virtù*, Il Mulino, Bologna 1982.

⁹ Danas se mnogo govori o osobnim ljudskim pravima, ali često dvoznačno i nepravilno jer se često taj govor stavlja na subjektivne osnove. Usp. S. COTTA, *Il fondamento dei diritti umani*, u AA. VV., *I diritti umani: dottrina e prassi*, AVE, Roma 1982, 645-654.

¹⁰ Usp. IVAN PAVAO II, *Pomirenje i pokora*, br. 17.KS, Dok.74.

¹¹ Usp. TOMA AKVINSKI, *Summa theologica*, II-a-IIae, q. 14, aa. 1-3.

¹² Usp. D. COMPOSTA, *La nuova morale e i suoi fondamenti*, Libreria Editrice Vaticana 1990; L. MELINA, *Morale: tra crisi e rinnovamento*, ARES, Milano 1993.

¹³ Usp. R. GIORDA-L.CIMMINO, *La coscienza nel pensiero moderno e contemporaneo*, Città Nuova, Roma 1978.

¹⁴ Usp. A. CROCI, *La coscienza nel pensiero contemporaneo*, u AA. VV., *La coscienza cristiana*, Dehoniane, Bologna 1971, 141-160.

poslušnosti auktoritetu države ili crkve, primata savjesti ili zakona, savjesti i vrednota, savjesti i dužnosti i na koncu savjesti i božanskog poziva".¹⁵

Polazišta su teologa o tim problemim mnogostruka i različito izražena, a mogu se približno svesti u tri glavne skupine: a) neki jedostavno pridaju savjesti ulogu primjena etičkih zakona; b) drugi promatraju savjest više u stvaralačkom vidu; c) treći je smještaju u samu strukturu osobe.¹⁶

Poslije nego što smo spomenuli ta razna polazišta, sada se pitamo, kako ih trebamo vrednovati kad se o njima mnogo raspravlja? U mnoštvu takvih pitanja pouzdano usmjerenje možemo naći u enciklici koja jasno ustaje protiv "kreativnog tumačenja moralne savjesti, koja se udaljava od tradicije Crkve i njezina Učiteljstva" (br. 54). Papa ponovo ispituje utjecaj kulturnih struja koje "suprotstavljaju i odjeljuju slobodu i zakon, te na idolatrijski način uzvisuju slobodu", koja tim postavkama niječe između ostaloga nauk sv. Pavla (usp. Rim 2, 14-16) prema kojem čovjek ima zakon koji mu je Bog upisao u srce i po kojemu će biti suđen (usp. br. 54).

Enciklika ima više pravaca, motiva i stupnjevitosti, što je čini dosta složenom. To proizlazi i iz opisa br. 55-56 i svakako je korisno to naglasiti.

Neki teolozi preuveličavaju ulogu moralnog zakona.¹⁷ Istina je da moralni zakon može pomoći istinskom vrednovanju prilika ali ne može zamijeniti osobu u preuzimanju odluka u pojedinačnim slučajevima. U konkretnom slučaju savjest jest i ostaje posljednja subjektivna norma moralnog vrednovanja i djelovanja. Ali ona nije vrhovna norma. Još treba reći da je savjest višeslojna stvarnost i da se u njoj odražavaju duboke psihološke i afektivne komponente osobe te društveni i kulturni utjecaji u kojima netko živi. S druge pak strane, ako je istina, da se u savjesti čovjek nalazi sam s Bogom i u savjesti odzvanja Božji glas (usp. GS 16) više nego brižno održavanje općih propisa, time bi se namećalo kreativno i odgovorno preuzimanje zadataka koje Bog svakome povjerava .

Tako neki teolozi smatraju da čini savjesti nisu "sud", nego "odluka", jer u sličnom kontekstu slobode osoba bi mogla doseći vlastitu moralnu zrelost koju priječe kruta polazišta Učiteljstva i sukobi savjesti a njihov je uzročnik Učiteljstvo.

¹⁵ E. KACZYNSKI, *La coscienza morale nella teologia contemporanea*, u AA. VV., *Crisi e risveglio della coscienza morale nel nostro tempo*, St. Domenicano, Bologna 1989, 51.

¹⁶ Glavne značajke savjesti od Biblije do naših dana sabrao je i objavio S. PRIVITERA, *La coscienza*, EDB, Bologna 1986. Vrijedno je spomenuti i djelo *La coscienza morale oggi*. Omaggio al prof. Domenico Capone koje su uredili M. NALEPA-T. KENNEDY, Roma 1987. Usp. E. KACZYNSKI, *La coscienza morale nella teologia contemporanea*, 52-76; usp. D. TETTAMANZI, *Verità e Libertà*. Temi e prospettive di morale cristiana, PIEMME, Casale Monferrato 1993, 237-308.

¹⁷ Usp. E. CHIAVACCI, *La fondazione della norma morale nella riflessione teologica contemporanea*, u *Rivista di Teologia Morale* 10/1978, 9-38.

Zato dobro piše V. Pozaić: "Moralna autonomija pojedinca i njegove savjesti, nije u smislu da stvara moralne vrednote neovisno o objektivnom redu vrednota, neovisno o vrhovnoj vrednoti, neovisno o Bogu; savjest otkriva, prepoznaje i za konkretnost osobnog pojedinačnog života izriče, uprisutnjuje objektivne moralne vrednote".¹⁸

Na polju moralne istine ima i onih koji žele uvesti dvostruko mjerilo : doktrinarno ili apstraktno te konkretno koje je bitnije i važnije. Na taj način, na temelju okolnosti i prilika, mogli bi se ozakoniti izuzeci od općih pravila čime bi se otvorio put ozakonjenju rješavanja teških "pastoralnih" slučajeva koji su protivni naučavanju Učiteljstva i opravdanju kreativne "hermeneutike", koja bi oslobodila savjest da se uvijek ne mora držati posebnih negativnih propisa.

Ne trebamo biti specijalisti u moralnoj teologiji da bismo zapazili obnoviteljski domet sličnih principa praktičnih posljedica koje iz toga slijede i koliko je to daleko od tradicionalnog teološkog učenja a i same Crkve u pitanju savjesti etike situacije koju je 1956. osudio Sv. Oficij.¹⁹

Istina, znakovi razvoja uvijek su poželjni i dobro došli (usp. br. 28; 53), ali to pitanje nije lako. Drugim riječima, ne radi se o teološkom pluralizmu, koji je sasvim zakonit (usp. br. 29), nego se radi o raširenom i dosta prisutnom mišljenju "koje dovodi u sumnju unutarnju i nerazdjeljivu povezanost što međusobno spaja vjeru i moral, kao da se samo u odnosu prema vjeri mora odlučiti o pripadanju Crkvi i o njezinu unutarnjem jedinstvu, dok bi se u području morala mogao podnositi pluralizam mišljenja i ponašanja, prepuštenih subjektivnom individulanom sudu ili različitosti društvenih i kulturnih prilika" (br. 4). I ovdje trebamo primijeniti onaj princip ispravne vjere - ortodoksije, koje se odražava u ispravnom djelovanju - ortopraksiji.

Enciklika spravom ističe i jasno opisuje doktrinarne prijedloge koji dovode u pitanje "sam identitet moralne savjesti spram čovjekove slobode i Božjega zakona" (br. 56). Dosljedno tome upravo razjašnjenje odnosa "između slobode i zakona utemeljena na istini" omogućuje zdravo rasuđivanje u tumačenju savjesti (usp. br. 56).

Narav i uloga savjesti

Polazna točka razjašnjenja cjelokupne uloge savjesti jest tekst sv. Pavla (Rim 2, 14 sl.) u kojem govori da pogani "koji nemaju Zakona vrše, vođeni naravlju, propise Zakona, onda su oni, nemajući Zakona, sami sebi zakonom. Oni činom dokazuju da ono što propisuje Zakon stoji upisano u njihovim srcima, o čemu zajedno s tim daje svjedočanstvo njihova savjest: nutarnji sudovi koji ih

¹⁸ V. POZAIĆ, *Pogled na encikliku "Veritatis Splendor"*, u OŽ 49/1994, 1, 5.

¹⁹ Usp. KONGREGACIJA SV. OFICIJA, Uputa o etici situacije, *Contra doctrinam*, AAS 48 (1956), 144; V. VALJAN, *Moralni zakon situacije*, KS, Zagreb 1977, 10-11; T. JOZIĆ, "Situacija" - *Novi etički model?*, u CuS 28/1993, 1, 32-39.

međusobno optužuju ili brane" (br. 57). Prvo zapažanje koje izvlačimo iz Pavlova teksta jest to da je savjest za čovjeka "svjedok" i to u dvostrukom smislu. U prvom redu prema samoj sebi (usp. br. 56): savjest, da tako reknemo, postavlja čovjeka pred moralni zakon i svjedok je njegove vjernosti ili nevjernosti. Osim toga, savjest stavlja čovjeka pred Boga (usp. br. 58): čovjek se u savjesti ne zatvara u neprobojnu samoću nego ulazi u dijalog s Bogom a sama je savjest njegov glasnik ili vjesnik.²⁰

Taj drugi vid svjedočanstva savjesti jest logičan, prvenstven i objektivno važniji jer označava izvor iz kojeg ona vuče svoju značajnu obaveznu snagu. Taj je izvor sam Bog koji poziva čovjeka na poslušnost njegovu zakonu.

Drugo se opažanje odnosi na ulogu savjesti kao svjedoka, tj. ulogu "rasuđivanja". jer je vlastitost savjesti da izrazi moralni sud o čovjeku i njegovim činima, na temelju njihova slaganja ili neslaganja sa moralnim zakonom (usp. 59).

Taj je priziv od velikog značenja jer govori o savjesti ispravno a ne u emotivnom, voluntarističkom ili drugom ključu, želeći je ponovno vratiti u krug razuma. Nitko očito ne želi nijekati da i savjest, kao i svaka druga aktivnost razuma, može biti pod utjecajem različitih čimbenika. Zato enciklika govori o uvjetovanostima, zabludama, itd. ali sve to ipak ne mijenja narav savjesti.

VS se zgodno zaustavlja i naglašava "praktičnu" ulogu savjesti²¹ koja na temelju konkretnih prilika i objektivnih i općih uputa moralnoga zakona nalaže da se čini dobro a izbjegava zlo. U savjesti odzvanja glas Božji i u njoj čovjek otkriva Božje zakone. "Sud savjesti je praktičan sud, odnosno sud koji obznanjuje što čovjek treba činiti i ne činiti, ili pak vrednuje djelo koje je čovjek već učinio" (br. 59). Drugim riječima tu se radi o istini koja se izražava u dobru, koje treba ljubiti i usvojiti u životu.

To je moralni princip koji, po papinim riječima, svatko može shvatiti jer je neuništivo utisnut u čovjeku kao odraz stvoriteljske Božje mudrosti koji se često naziva "moralni smisao". On odgovara u biti tradicionalnom pojmu "sinderezi" i označava savjest koju više ili manje svi posjeduju, kojom razlikuju dobro od zla kao i obavezu da čine dobro a izbjegavaju zlo.²² Da sud savjesti ima svoj

²⁰ Za tu tvrdnju VS navodi sv. Bonaventuru: "Savjest je kao glasnik Božji i vjesnik, i ono što ona kaže ne zapovijeda od same sebe, nego zapovijeda jer dolazi od Boga, poput glasnika kad objavljuje kraljev proglas..I odatle potječe činjenica da savjest ima snagu obaveze" SV. BONAVENTURA, *In II Librum Sentent.*, dist. 39, a. 1, q. 3, concl., Ed. Ad Claras Aquas, II, 907 b.

²¹ Usp. D. TETTAMANZI, *Veritatis Splendor. I fondamenti dell'insegnamento morale della Chiesa*. Testo integrale con introduzione e guida alla lettura di S.E. Mons Dionigi Tettamanzi Segretario Generale della Conferenza Episcopale Italiana, PIEMME, Casale Monferrato 1993, 31. tj. sud o onom što čovjek treba činiti ili ispustiti, ili vrednuje djelo koje je već učinio ; usp. V. DUGALIĆ, *Sjaj Istine - izazov našem vremenu?*, u VDB 47/1994, 39.

²² Usp. P. VALORI, *L'esperienza morale*, Morcelliana, Brescia 1985, 123-163.

konačni temelj u naravnom zakonu, ne znači pak da se mora poistovjetovati s njim kao što mnogi misle. Međutim, naravni zakon "iznosi na svjetlo objektivne i univerzalne zahtjeve moralnoga dobra savjest je primjena zakona na pojedinačan slučaj" (br. 59). Taj nam je odnos jasniji ako vodimo računa o "aktivnosti ljudskoga uma u pronalaženju i primjeni moralnoga zakona" (br. 40). To zahtijeva proučavanje i provjeru koja nikada ne prestaje da nam budu jasniji sadržaji i zahtjevi koji su utisnuti u principima moralnoga zakona. Iz tog proizlazi da u svjetlu tih spoznaja savjest može izraziti svoj praktični sud.

Dok to kažemo, u isto vrijeme, ipak svi znamo da se moralni zakon sastoji i od mnogih pozitivnih propisa, tj. propisa koje je odredio sam zakonodavac. Takvi propisi imaju moralnu vrijednost u onoj mjeri u kojoj primaju osnovne i trajne oznake naravnoga zakona i vjerno ih provode u posebne propise prema mnogostrukim i promjenljivim povijesnim i kulturnim prilikama s dostojanstvom ljudske osobe.²³ Ako je sam Bog dobar, a On je sam Gospodin, ne može se zamisliti ni prihvatiti da bi netko drugi prisvajao da bude sudac moralnoga reda.

Na taj način shvaćamo da ispravna savjest uvijek oblikuje svoj praktični sud i rješava moralne probleme koji "nastaju u životu pojedinaca i u životu društva" (GS 16) u svjetlu naravnoga zakona iako ona u konačnoj analizi, naređuje čovjeku da izabere ono što poznaje kao dobro koje mu je označeno u "konkretnoj stvarnosti" (br. 59).²⁴

Tim želimo naglasiti da savjest ne stvara zakon nego ga primjenjuje u praktičnom životu. Ipak ta primjena nije mehanička nego vlastito i razumsko razlikovanje kojim savjest priznaje i prihvaća opći karakter moralnoga zakona i obaveze koje su s njim povezane i određuje pravilnu primjenu zakona u konkretnim prilikama.

Enciklika dalje razlaže i pokazuje zašto i u kojem smislu savjest postaje bliže pravilo osobne moralnosti (usp. br. 60). To savjest ne postizava sama nego ukoliko je povezana sa istinom o dobru ili moralnom zlu koje pokazuje božanski zakon koji je opće i objektivno pravilo moralnosti. U tom odnosu sa moralnom istinom stoji dostojanstvo savjesti i autoritet njezina glasa. Zadaća savjesti nije da utvrdi moralni zakon nego da potvrdi njegov autoritet, prihvati njegovu zapovijed. "Savjest prema tomu nije *samostojna i isključivi izvor* odlučivanja što je dobro, a što je zlo. U njoj je naprotiv duboko upisano *počelo poslušnosti* objektivnoj normi koja utemeljuje i obvezuje na podudarnost njezinih odluka sa zapovijedima i zabranama koje su temelj ljudskog ponašanja".²⁵

Ovi će naglasci biti značajniji ako ih bliže povežemo sa principom koji je već izrekla enciklika o istini stvaranja (usp. br. 35), iz koje nam je jasnije da se moralni zakon i osobna savjest popunjuju i da su u međusobnom odnosu. Zakon nas upozorava na objektivnu ovisnost čovjeka o Bogu, a savjest na čovjekovo

²³ Usp. IVAN XXIII, *Pacem in terris*, br. 26 sl.

²⁴ Usp. IVAN PAVAO II, Enciklika *Dominum et Vivificantem*, 43, KS Dok. 87.

²⁵ IVAN PAVAO II, *Isto*, 43.

osobno dostojanstvo stvorenja koje ima razum i slobodnu volju. Ne radi se, dakle, o nekorisnom duplikatu niti o suparništvu koje se ne može umanjiti. Naprotiv, zakon i savjest su isto tako nužni, jer bez zakona savjest ne bi bila ono što jest, bez savjesti zakon bi ostao nedjelotvoran.

Ako se sačuva naravni odnos između slobode i zakona, sud savjesti zadržava ipak nužni spoj slobode sa istinom (usp. br. 61). Čovjek izražava svoju odgovornost i vlastitu zrelost na temelju vlastite slobode i odluke, jer ne postoji moral bez slobode što potvrđuju i Kristove riječi: "Upoznat ćete istinu i istina će vas osloboditi" (Iv 8, 32; usp. VS 34). Ako se savjest udalji od zakona i istine ona postaje sudac koji sebi sve dozvoljava te tako upada u "jaram ropstva" (Gal 5, 1; VS 66).

Provjera savjesti

Unutarnji odnos savjesti sa moralnom istinom ne uklanja automatski mogućnost da ne zastranimo, tj. da ne upadnemo u neku zabludu kad prosuđujemo što trebamo u konkretnom slučaju izabrati i za što se opredijeliti (usp. GS 16; VS 62).

Znamo da ljudski razum nije sveznajući niti je nepogrešiv pa zato ništa nije čudno ako se u konkretnom slučaju savjest opredijeli za nešto što nije dobro. Ima mnogo uzroka koji mogu stajati, poput nekog zastora, između razumskog razmišljanja i objektivne istine. Tu možemo ubrojiti slabu ili nepotpunu obavješćenost, složenost problema, razne utjecaje itd.

Svaki je čovjek dužan da traži istinu i da na njoj temelji vlastiti sud jer jedino tako postaje odgovoran. "Zbog čovjekove ograničenosti i grešnosti, na razini intelekta i volje, savjest može zapasti u zabludu (savladivu, nesavladivu). Zato je potrebna trajna budnost i odgoj savjesti u istini: da ta čovjekova moralna svjetiljka bude bistro oko a ne tama (Mt 6, 22-23). Najbolji put do ispravne i zrele savjesti je put kreposti, život po istini, u skladu s naukom Magisterija".²⁶ To je zahtjev koji enciklika jako naglašava pozivajući se na sv. Pavla (usp. Rim 9, 1; 2 Tim 1, 3; 2 Kor 4, 2) i posebno na Rim 12, 2: "Nemojte se prilagođavati ovom svijetu! Naprotiv, preobličavajte se obnovom svoga uma da možete uočavati što je volja Božja: što je dobro, ugodno i savršeno!"

Ako se toga ozbiljno držimo, to zahtijeva istraživanje i provjeru. Savjest ne gubi svoje dostojanstvo i svoju snagu ni onda kad njezin sud pogriješi. Zato VS tvrdi "iako nas zapravo usmjeruje /savjest/ na način koji odudara od objektivnoga moralnog reda, ne prestaje govoriti u ime one istine o dobru što ju je subjekt pozvan iskreno tražiti" (br. 62).

²⁶ V. POZAIĆ, *Nav. čl. 5*; DH 14; D. TETTAMANZI, *Nav. dj.*, 32; M. VIDAL, *La proposta morale di Giovanni Paolo II. Commento teologico-morale all'enciclica Veritatis splendor*, EDB, Bologna 1994, 93-95; C. ZUCCARO, *Nav. dj.* 576-578.

Konačno, ni onda kada subjektivno griješimo ne prekida se potpuno odnos savjesti sa istinom (usp. br. 63). Taj odnos nije objektivniji nego tek onda kad imamo ispravnu savjest, tj. kad savjest sudi u skladu sa istinom, ali je ipak taj odnos iskren, u dobroj vjeri i čovjek koji griješi misli da je istina i na toj pretpostavci izražava vlastiti sud. Radi toga, kad čovjek slijedi takvu vlastitu pogrešnu savjest, njegovo se djelovanje ne može upisati u grijeh niti se pogreška automatski pretvara u grijeh.

Enciklika jasno postupa u pogledu pogrešne savjesti i donosi dva primjera. Savjest je "ispravna" samo ako je prava. Izbor se ne naziva "dobrim" ako je učinjen dobrom vjerom. Kad o tom govorimo, ne smijemo pružiti nikakav oslonac krivom tumačenju ili dvosmislenosti koja se u tom može potkrasti.²⁷

Međutim, ipak ne smijemo miješati subjektivnu pogrešku sa objektivnom istinom, kao da bi to bilo indiferentno, niti izjednačiti vrijednost čina koji su učinjeni u dobroj vjeri sa onim koji su učinjeni u istini. To proizlazi iz dva motiva (usp. br. 63). S jedne strane izbor čina u dobroj vjeri ne prestaje biti objektivno zlo i nered jer dobra vjera ne pretvara pogrešku u istinu, niti odstranjuje negativne mogućnosti koje objektivno zlo može donijeti. S druge pak strane, dobro koje nismo upoznali i koje nismo ostvarili jest nedostatak koji priječi vlastiti moralni rast jer samo dobro, ukoliko je vrijednost priopćava čovjeku svoje pozitivne osobine i direktno doprinosi njegovoj progresivnoj cjelokupnoj savršenosti.²⁸

Na koncu možemo reći da se na istini i na dobru može graditi pravi socijalni i osobni plan (usp. br. 98 sl.). Radi toga je potrebno stvoriti harmoničnu sintezu između osobne iskrenosti i objektivne istine jer jedino tako čovjek nosi u vlastitom životu pečat onog istinskoga i pravog.

Formacija savjesti

Ono što smo dosad rekli jest temelj na kojem formiramo savjest. Međutim, dok se s pravom naglašava pravo-dužnost da netko slijedi vlastitu savjest, ipak moramo reći da mi imamo pravo-dužnost da savjest i formiramo.

I u tim nam pitanjima enciklika pruža zgodna uputstva i odgojne pravce: "općenito poznavanje Božjega zakona" da dodemo do "pravih sudova savjesti" i naravnu srodnost između čovjeka i pravog dobra (usp. br. 64).

²⁷ IVAN XXIII, *Pacem in terris* naglašava pravo na štovanje Boga prema zahtjevima ispravne savjesti (br. 14) a kojim će to teološkim sustavom postići VS naglašava: "Jamačno je da Učiteljstvo Crkve ne kani nametnuti vjernicima nikakav poseban teološki susstav, a još manje filozofski, ali, da bi se 'sveto očuvala i vjerno izlagala' Riječ Božja, ona ima dužnost izjaviti kako su neka usmjerenja teološke misli ili neke filozofske tvrdnje u neskladu s objavljenom istinom" (br. 29).

²⁸ Usp. P. VALORI, *L'esperienza morale*, 166-198.

Ako savjest znači praktični sud zato je potrebno dobro upoznati moralni zakon u njegovim raznim vidovima i sadržajima da savjest jasno i ispravno postupa. To obavezuje svakog a danas je još potrebnije radi ranih krivih polazišta. Osim toga, ta se obaveza treba vremenski protegnuti jer društvo koje se trajno mijenja na znanstvenom, pravnom i kulturnom planu, stalno postavlja nove probleme i osjetljiva pitanja, koja treba pratiti i njih ispravno vrednovati.

Iako je znanje nužno u pitanju formacije savjesti, ono ipak nije dovoljno, jer ako nije životno, tada istraživanje upada u opasnosti da ne napreduje jer joj nedostaje poticaj i potpora.

Enciklika spravom upozorava na zahtjev da se savjest okrene "istini i dobru" (br. 64). Taj je priziv od velike je važnosti. Da bismo tražili moralnu istinu, uza nju pristali i nju usvojili u vlastitom životu, potrebno je ljubiti dobro; u protivnom slučaju bit će uvijek lakše pronalaziti isprike i zahtjeve za lijenost, indiferentnost, osporavanje.

Zahtjev formacije savjesti sobom povlači obnovu "uma" (usp. Rim 12, 2) i obraćenje "srca" (usp. br. 64). Tko ljubi zlo teško da može "uočavati što je volja Božja: što je dobro, ugodno i savršeno!" ((Rim 12, 2); pače, događa se da savjest "zbog grešne navike pomalo postaje gotovo slijepa" (GS 16). Borba za oslobođenje od zla potrebna je da pripremi povoljnije uvjete za sjaj i slobodu savjesti, za uključenje i kontrolu afektivnosti da objedini osobu i njezine snage, privuče je dobru, potakne i podrži u traženju i prihvaćanju istine.

Na taj se način počinje učvršćivati izvjesna "sunaravnost" između čovjeka i dobra, koje se ukorijenjuje i razvija vježbanjem "kreposti" (usp. br. 64) jer je svojstvo kreposti da prihvati moralno dobro kao ljubljenu, privlačnu vrijednost koja je usavršava. Dobro se drži diktata moralnoga zakona, nadvisuje pogibli i to ne smatra teškom i mučnom dužnošću.²⁹ Krepost čini čovjeka raspoloživim da se uskladi sa istinom, na kojoj jedino temelji dobro.

U tom su smislu sve kreposti dragocjen doprinos formaciji savjesti a posebno krepost razboritosti i teologalne kreposti vjere, ufanja i ljubavi koje enciklika posebno naglašava. Krepost razboritosti jest krepost voditeljica koja pravilno raspoređuje djelovanje, lako uviđa što treba činiti u najsloženijim prilikama (usp. br. 67). Zato shvaćamo zašto pojedini teolozi svode savjest u okvir same razboritosti.³⁰ Dovoljno je spomenuti da teologalne kreposti imaju jaki i preobražavajući utjecaj na osobu, otvaraju je novim pogledima, novom

²⁹ Usp. GARCÍA DE HARO, *L'agire morale e le virtù*, ARES, Milano 1988; R. RODRÍGUEZ LUÑO, *La scelta etica: il rapporto tra libertà e virtù*, ARES, Milano 1988.

³⁰ Usp. J. PIEPER, *Sulla prudenza*, Brescia 1965², 9-10; usp. D. TETTAMANZI, *Verità e Libertà*, 309-366 donosi riječi Ivana Pavla II. izrečene 25. listopada 1978: "Razboritost sačinjava ključ za ostvarenje temeljnog zadatka koji je svatko primio od Boga. Taj zadatak jest savršenost samog čovjeka. Bog je svakom od nas dao svoje čovječstvo. Potrebno je da odgovorimo tom zadatku i da ga dosljedno programiramo" (str. 366) ; usp. PH. DELHAYE, *La coscienza morale del cristiano*, Desclée, Roma 1968, 181. i pisci koji se tamo navode.

duhu i novim poticajima.³¹ Vjera koja djeluje u ljubavi i koja užije nadu (usp. LG 41) jest zaista temeljna opcija kršćanina, ali s tom nakanom da donosi plodove (usp. br. 66).

U toj životnoj povezanosti sve se više proširuje prostor za skriveno i otajstveno, ali nezamjenljivo, djelovanje Duha Svetoga na čiju se prisutnost i djelovanje poziva enciklika. Ovdje je potrebno upravo to naglasiti da On, Duh istine (usp. Iv 16, 13) uliven u nas (usp. Rim 5, 5), u najizvršnjem smislu oblikuje savjest (usp. br. 83), ali ne samo to, on je temelj i evangelizacije (usp. br. 108). Unutarnja riječ Duha jest svjetlo i život za čovjeka (usp. br. 117) jer tko se povjerava djelovanju Duha, može biti jednostavan i neuk, ali je ipak sposoban da shvati životnu bit kršćanskog morala (usp. br. 119).

Konačno, u formaciji savjesti sudjeluju razne komponente: razumske, etičke, nadnaravne. Njihova harmonična sinteza pomaže da savjest bude u boljim uvjetima i da tako bolje izvrši svoju ulogu.³²

Uloga Učiteljstva

Da bi netko dobro formirao savjest, potrebno je osobno zalaganje i preuzimanje vlastite odgovornosti da dođe do jedinstvene i harmonične sinteze o kojoj smo prije govorili. Ipak time što smo naglasili to osobno zalaganje u formiranju savjesti, nismo htjeli reći da je to sinonim sa subjektivnim.

Ovdje se nije potrebno zaustaviti u rasvjetljavanju socijalne dimenzije osobe i života na ljudskom i društvenom planu koliko na religioznom i crkvenom. Na toj pretpostavci lako je shvatiti kako i formacija savjesti kršćanina mora biti otvorena onim oblicima pomoći koje joj crkvena zajednica može pružiti. Taj se doprinos može ostvariti na različite načine.³³ U tom smislu, enciklika govori o "velikoj pomoći" koju formaciji savjesti pruža Crkva i njezino Učiteljstvo (usp. br. 64).

Znamo dobro da ima rasprava i osporavanja i u samoj Crkvi u pogledu autoriteta Učiteljstva u pitanju moralnih problema (usp. br. 4). I to je još jedan razlog radi čega enciklika to često naglašava.

U formiranju savjesti posebno su naglašena dva pitanja u kojima se naglašava da kršćani u formiranju svoje savjesti moraju da "brižno paze na svetu

³¹ Usp. M. COZZOLI, *Etica teologale: fede, carità, speranza*, Edizioni Paoline, Alba 1991.

³² Usp. GS 16; DH 3; IVAN PAVAO II, *Dominum et Vivificantem*, 43; M. VIDAL, *Nav. dj.* 95.

³³ Usp. IVAN PAVAO II, *Pomirenje i pokora*, KS, Zagreb 1985, Dok. 74, br. 26 govori o katehezi o savjesti i njezinu oblikovanju. Sredstava za odgoj savjesti ima mnogo a ovdje izdvajamo najvažnija: ispit savjesti, duhovno vodstvo i sakrament pokore o kojima možemo lako naći odgovarajuću bibliografiju. Usp. A. HORTELANO, *Morale responsabile*, Citadella editrice, Assisi 1970, 230-256; Usp. M. VIDAL, *Nav. dj.* 96.

i sigurnu nauku Crkve", jer "po Kristovoj je naime volji Katolička Crkva učiteljica istine, i njezina je zadaća da Istinu, koja je Krist, navješćuje i autentično uči, a ujedno da i načela moralnog reda, što proistječu iz same ljudske naravi, svojim ugledom objavljuje i potvrđuje" (DH 14; VS 64). Kad je enciklika učvrstila taj temeljni princip, ona nastoji odbaciti sumnju u koju mnogi olako upadaju, tj. da Učiteljstvo zadire ili dovodi u nepriliku slobodu savjesti kršćanina. To nikako ne smijemo zaključiti, ako imamo pravedan sud te slobode kao i slobode općenito. Ona nije i ne može biti sloboda "od" istine nego je uvijek i samo sloboda "u" istini. Ako bismo drukčije mislili, značilo bi ne samo ozakoniti na neki način pravo na pogrešku nego se i zavaravati da zabluda, tj. zlo, može brati, donijeti i spasonosne plodove.³⁴ Crkva se stavlja u službu savjesti i pomaže joj da je ne goni svaki vjetar (usp. Ef 4, 14), da ne zaluta s puta istine, da bude slobodna "u istini" i u najtežim pitanjima o dobru čovjeka. Učiteljstvo ne donosi kršćanskoj savjesti "tuđe istine, nego očituje istine koje bi morala već posjedovati i razvijati, počevši od samog izvornoga čina vjere" (br. 64). S druge pak strane, Učiteljstvo nikako ne uči vlastite istine koje su nepoznate vjeri uz koje kršćanin slobodno pristaje, nego jednostavno pomaže da ih očituje i da ih razvije.

S pravom se stoga Učiteljstvo predstavlja kao služenje savjesti, pomoć da savjest ostane čvrsta u istini, jer ne dozvoljava da je zavedu lažne nauke nego joj pomaže da se snađe u raznim prilikama i u najtežim pitanjima.

Te kao i druge točke nalazimo i u drugim dijelovima enciklike. Ovdje ukratko naglasimo kako je zaista mnogostruko i dragocjeno služenje koje Učiteljstvo pruža u rasvjetljivanju i vodstvu savjesti jednoga kršćanina. Ono mu osigurava pravo tumačenje Riječi Božje; postaje mu kriterij-vođa vlastitoga vladanja; preporučuje sklad života sa vjerom i pokazuje načine; podupire crkveno zajedništvo u cijelom narodu Božjem u različitim kulturama; brani od podmuklih zavodjenja popustljivog mentaliteta, otkriva pogreške i zloupotrebe (usp. br. 25). Na tom temelju posebno je važna tvrdnja da su pastiri "dužni postupiti u skladu sa svojim apostolskim poslanjem i zahtijevati poštivanje prava vjernika da prime katolički nauk u njegovoj čistoći i cjelovitosti" (br. 113).

---

³⁴ Prisjetimo se pisma od 10. srpnja 1993. koje su napisali Oskar Saier, nadbiskup Freiburga i.Br., Karl Lehmann, biskup Mainza i Walter Kasper, biskup Rottenburg-Stuttgarta, *Zajedničko Pastirsko pismo* biskupa Gornjorajnske Crkvene pokrajine za dušobrižništvo razvedenih, i razvedenih pa ponovno vjenčanih vjernika u *Vjesnik đakovačke biskupije* 47/1994, 208-213, u kojem su "mogući raznovrsni stupnjevi i načini sudjelovanja" u sakramentima. Kongregacija za nauk vjere je reagirala uputom od 14. rujna 1994.: *Pismo Katoličke crkve* o pristupanju razvedenih i ponovno vjenčanih vjernika euharistijskoj pričesti, a potpisao ga je Joseph kard. Ratzinger, predstojnik i Alberto Bovone, tajnik i zabranila takvima pričest: "Vjernik koji redovito 'na bračni način' živi s osobom koja mu nije zakonita žena, odnosno zakoniti muž ne smije pristupiti euharistijskoj pričesti" (br. 6), a u br. 7 kaže da je pogrešno "uvjerenje da rastavljeni i ponovno vjenčani smiju pristupiti euharistijskoj pričesti"; usp. L. LORENZETTI, *I divorziati risposati. La Lettera ai vescovi della Chiesa cattolica* (1994), u *Rivista di teologia morale* 27/1995, 1, 89-93.

Konačno način na koji Učiteljstvo služi kršćanskoj savjesti jest "posredovanje" koje je temeljni zakon ekonomije spasenja; posrednik u pravom smislu jest Krist (usp. 1 Tim 2, 5), njegovo ime (usp. br. 4) a asistencijom Duha (usp. br. 27; 116) i sama Crkva postaje posrednica.

Zato bismo mogli reći da je ovaj broj idealan prijedlog za formiranje moralne savjesti jednog kršćanina. Iako se u nekim točkama pokazuje pomalo jednostavan i idiličan, ipak on pruža pozitivni i funkcionalni program. Zato nam je želja da teološko-moralna refleksija kao i pastoralna praksa o tom vode računa.

Sloboda savjesti

Ovdje trebamo nešto kratko nadodati jer nas na to potiče sama tematika enciklike koja naglašava: "najistančaniji osjećaj dostojanstva ljudske osobe i njezine jedinstvenosti, kao i dužnog poštovanja na putu savjesti, jamačno tvori pozitivan dobitak moderne kulture" (br. 31). U isto vrijeme vidimo da se to poimanje ne slaže uvijek sa istinom. To je točka na kojoj danas vlada velika pometnja slobode i prava savjesti.

Problem je složen i osjetljiv jer su u njemu uključeni mnogi vidovi te odgovor ne može biti jednostavan.

Značajne upute za pravilno postavljanje i rješenje pitanja o slobodi i savjesti nalazimo u saborskoj deklaraciji o vjerskoj slobodi *Dignitatis humanae* koju više puta navodi VS.

Nije potrebno ići u detalje,³⁵ niti gubiti iz vida odnos između slobode i istine na kojem inzistira VS: pravu slobodu postizemo samo u istini; a Bog je stvorio čovjeka slobodna upravo jer ga spontano traži (usp. br. 34). Na tom temelju dvije su stvari jasne. Pred Bogom, koji je Istina (usp. br. 1), čovjek nije moralno slobodan te je, dakle, dužan da traži moralnu istinu i da prema njoj uskladi savjest i život (usp. br. 9 sl.). Pred drugima, čovjek s pravom može zahtijevati prostor slobode jer dostojanstvo ljudske osobe daje svima "pravo da čovjek bude poštovan na vlastitom putu traženja istine" (br. 34).

Ta horizontalna i socijalna sloboda treba paziti na moralno načelo osobne i društvene odgovornosti. Ljudi su vezani moralnim zakonom pa se moraju obazirati i na prava drugih i na svoje dužnosti prema njima (usp. DH 7), jer svaka osoba posjeduje svoje dostojanstvo koje drugi treba poštivati. Jasno je da je čovjek moralno odgovoran pred Bogom baš radi toga što društvena sloboda postavlja svoj temelj na moralnoj obavezi da nitko ne bude primoravan da radi protiv svoje savjesti niti smije biti sprečavan da ne radi po svojoj savjesti (usp. DH 2). Enciklika donosi misao kardinala J.H. Newmana i kaže: "Savjest ima

³⁵ O saborskoj deklaraciji o vjerskoj slobodi usp. C. RIVA, *Aspetti generali della libertà religiosa*, u *La libertà religiosa nel Vaticano II*, ELLE DI CI, Torino-Leumann 1966, 173265.

prava jer ima dužnosti" (br.34)³⁶. Ako tako postavimo pitanje, lakše nalazimo pravilan odgovor kako treba biti kršćanin i kako se može pomiriti savjest sa naukom Crkve. Odgovor moramo tražiti na osobnom, društvenom i crkvenom planu.

Na osobnom planu, dobra vjera, na koju se mnogi prizivaju, vrijedi pred Bogom, jer Bog sudi svima na temelju savjesti (br. 3). U tom smislu, nitko sebi ne može olako prisvajati naslov da bude sudac tuđe savjesti. Samo vanjsko vladanje može varati jer moralno značenje ima više pravaca i više motiva.

Kršćanin može zahtijevati na društvenom planu prostor slobode radi vlastite savjesti a "građanske vlasti i pojedinci nikada nemaju ovlasti da krše temeljna i neotuđiva prava ljudske osobe" (br. 97). Tu je temelj državnog i međunarodnog društvenog suživota.

Na crkvenom planu stvari stoje drugačije. Pripadnost Crkvi jest slobodna, ali ne samovoljna. Nitko ne može reći da je pravi kršćanin ako ne prihvaća kršćanski nazor na svijet i prema njemu ne upriličuje svoj život jer kršćanska vjera "nije jednostavno skup postavaka što ih umom valja prihvatiti i odobriti. Ona je štoviše spoznaja Krista, živo pamćenje njegovih zapovijedi, istina koju treba proživjeti" (br. 88). Ako je Krist povjerio da moralnu istinu tumače zakoniti pastiri (usp. br. 25; 114), nitko ne može zahtijevati da se priznaju njegova osobna uvjerenja kao zakonita u tumačenju moralnog reda niti da se ozakoni takvo vladanje.

Konačno, tako složen problem slobode savjesti zahtijeva međusobno poštovanje u kojem su uklopljena prava i dužnosti: Crkva poštiva osobnu savjest (pred Bogom) i društvenu slobodu (pred drugima) svih pa i kršćana. Oni svi moraju poštivati Crkvu i ne priječiti joj da ostane vjerna Bogu i Kristu, da bude službenica evanđeoske istine i spasenjskih darova koji su joj povjereni. S druge pak strane, Crkva jedino tako ostaje vjerna i čovjeku, ako mu spasonosno služi.

Zaključak

Kad VS govori o savjesti, ona računa na teološku istinu da je "na putu moralnog života svima otvoren put spasenja", jer Bog ne napušta onih koji ga iskreno traže i "pod utjecajem milosti trude se da djelima ispune volju Božju, upoznatu kroz pouku savjesti, mogu doseći vječno spasenje" (br. 3). S druge pak strane gleda sadašnju krizu, koja se uvlači i u Crkvu u bitnim vrednotama ljudskog i kršćanskog morala, koja ne štedi ni savjest (br. 49). Iz tih utvrđenih činjenica postavlja se ozbiljno pitanje: ako je savjest tako važna u redu spasenja, na kojim se principima i kojim kriterijima mora osigurati njezino ispravno funkcioniranje? To je sadašnje goruće pitanje jer upravo tu treba raspoznati te principe i označiti kriterije gdje danas dolazi do te krize.

---

³⁶ O slobodi savjesti i savjesti kao svetištu kod J.H. Newmana usp. S. PRIVITERA, *Nav dj.* 108-126.

Ta kriza utječe na mentalitet i na vladanje mnogih kršćana. To je veoma značajno ako gledamo neke pojave kao što je npr. ponovno vjenčanje rastavljenih. Ako takve pojave ne vrednujemo u svjetlu moralne istine nego ih želimo u svakom slučaju opravdati i ozakoniti, time dolazimo do radikalnog izvrćanja etičkoga reda. Činjenično stanje ne mijenja norme morala nego se ono treba popraviti i izmijeniti na temelju istinitih moralnih propisa.³⁷

Uzrok tim težnjama nalazimo u činjenicama koje često spominje enciklika da neki "teoretiziraju potpunu vrhovnu vlast razuma u sklopu moralnih načela" (br. 36) ili su u napasti da "na osnovi statističkog sravnivanja konkretnoga ljudskoga ponašanja i moralnoga mišljenja većine" (br. 46) istražuju čovjekova djela i postupke te tako mjere njihovo znanje. U svakom slučaju očit je raskid binoma sloboda-istina prema čemu ni u kojem smislu nismo ravnodušni.

Na etičkom se planu iluminizam raspao jer nije uspio samim razumom otkriti opće vrednote i na njima sagraditi istinske osobne odnose i urediti društveni život. Danas postoje mnogi pravci koji nas žele udaljiti od istine, ali smo ipak svjesni da postoje mnogi pokušaji i sredstva koja nam pomažu da istinu upoznamo i nju usvojimo. Jedno takvo sredstvo jest i ova papina enciklika VS.

Ako smo ukratko iznijeli stanje u kojem se nalazimo u pogledu moralnih načela, moramo reći da se iz tog možemo izvući jedino razumom koji je prosvijetljen vjerom i da savjest treba ozbiljno i pomno odgojiti jer se u njoj sakupljaju, da tako reknemo, sve komponente sadašnje krize oko ključnih točaka etičkoga reda (usp. 54; 71).

Zaželimo i ostavimo specijalistima da dublje analiziraju papino bogato učenje cijele enciklike. Ipak nitko ne može sebe osloboditi da što bolje shvati bit i duh enciklike ako želi da njegova savjest i njegov život budu zaista kršćanski. Zadaća je svakog kršćanina, posebno svećenika, formatora vlastite savjesti i savjesti drugih, da rasvijetli savjest svjetlom istine i da to pokaže i u životu. U enciklici je naglašena ozbiljna dužnost koju imaju profesori moralne teologije kako trebaju poučavati vjernike o svim zapovijedima i praktičnim pitanjima, razlagati nauk Crkve i obavljati svoju službu, pružati primjer odanog, vanjskog i unutarnjeg pristanka uz Učiteljstvo Crkve kako na dogmatskom, tako i na moralnom polju temeljeći sve to na biblijskim, etičkim i antropološkim osnovama (VS 5).

---

³⁷ Usp. bilj 34.